

ارزیابی نقش گردشگری روستایی در توسعه پایدار: مطالعه موردی روستای میرآباد

معصومه قاسمی^۱

چکیده

توسعه پایدار، تابعی از توازن و تعادل در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و محیطی است. توسعه پایدار روستایی، در ذیل توسعه پایدار قرار دارد. به فراخور موضوع می‌توان گفت که یکی از عوامل تاثیرگذار بر توسعه روستایی، گردشگری است. یکی از دلایل اهمیت این موضوع، آثار مخرب معیشت‌های ناپایدار اقتصاد روستایی است که به منابع پایه وابسته بوده و زمینه‌ساز ایجاد بحران‌های اکولوژیکی گردیده است. در استان آذربایجان غربی و جهت تخفیف بحران خشک شدن دریاچه ارومیه که اقلیم و کشاورزی منطقه را به شدت تحت تاثیر قرار داده است، گردشگری می‌تواند یکی از گزینه‌های ایجاد معیشت جایگزین در روستاهای واقع در حوزه آبریز دریاچه باشد. یکی از روستاهای واقع در این حوزه که به عنوان روستای هدف گردشگری نیز ثبت شده است، روستای میرآباد از توابع شهرستان اشنویه می‌باشد. مرور منابع نشان می‌دهد چگونگی پایدار سازی گردشگری و کمک به اهداف توسعه پایدار کشورهای در حال توسعه هنوز چالشی اساسی است. در این مقاله، با استفاده از روش کیفی- مشارکتی، عوامل و موانع توسعه گردشگری پایدار روستایی در منطقه شناسایی و با استفاده از روش SWOT، عامل‌ها رتبه‌بندی و براساس نتایج بدست آمده، استراتژی‌های توسعه گردشگری پایدار روستایی در منطقه ارائه گردید. یافته‌های پژوهش، بیانگر ناپایدار بودن گردشگری در منطقه بوده و غلبه معیشت‌های ناپایدار، بی‌اعتنایی به فرصت‌های جدید و ... از علل این ناپایداری است.

واژگان کلیدی: استراتژی؛ توسعه پایدار؛ گردشگری روستایی؛ میرآباد.

مقدمه

از اواخر دهه ۱۹۸۰، موضوع توسعه پایدار در نتیجه گزارش آینده مشترک ما^۱، به میدان تحقیق شناخته شده‌ای تبدیل شد که مبین تامین نیازهای نسل فعلی بدون تاثیرگذاری بر نسل‌های آینده است (ایوسیبو، کستنهلز و بردا^۲، ۲۰۱۹، ص ۱۳). اما، جهان در هر سه بعد توسعه پایدار با چالش‌هایی مواجه است. بیش از یک بلیون از مردم هنوز در فقر شدید زندگی می‌کنند و نابرابری درآمدی در بسیاری از کشورها همچنان رو به افزایش است؛ همزمان، مصرف و الگوهای تولید ناپایدار به هزینه‌های عظیم اقتصادی اجتماعی انجامیده و ممکن است به حیات در کره زمین آسیب برساند (ون در وورن و پوپو^۳، ۲۰۱۳). تاثیرات زیانبار ایجاد شده بوسیله انسان بین سال‌های ۲۰۰۴-۱۹۷۰، ۷۰ درصد گزارش شده است (کاسه‌گر محمدی و هاشمی^۴، بی‌تا، ۲۴).

در حالی که نقش گردشگری، در پیشرفت اقتصادی و توسعه پایدار موضوع جدیدی نیست، چگونگی پایدارسازی گردشگری و کمک به اهداف توسعه پایدار در کشورهای در حال توسعه هنوز چالشی است که نیاز به توجه فوری دارد (کنفرانس تجارت و توسعه ملل متحد^۵، ۲۰۱۳، ۱۲). بنابراین، با گذشت بیش از ۲۵ سال از مطالعه گردشگری پایدار، علاقه به این موضوع کاهش نیافته است (هاشمخانی ذوالفانی و دیگران، ۲۰۱۵ به نقل از استاکالو^۶ و همکاران، ۲۰۱۸، ۲۷). براساس برآوردها، ۱۰/۴٪ تولید ناخالص داخلی جهانی و ۱۰٪ از کل اشتغال در سال ۲۰۱۸ تحت تاثیر این بخش قرار دارد (WTTC, 2019). رشد گردشگری روستایی ۳ برابر بیشتر از گردشگری به طور کلی است. بنابه اظهارات کارشناسان، علاقه گردشگران به فعالیتهای مرتبط با طبیعت و فرهنگ افزایش یافته است (زوتو، کریس و پولنا^۷، ۲۰۱۳، ۲۱۲). گردشگری روستایی، طی دهه‌های گذشته به عنوان ابزاری برای توسعه اقتصادی مناطق حساس به ویژه در مناطق روستایی تلقی می‌شود. اما در خصوص پایداری توسعه ناشی از فعالیتهای گردشگری در مناطق روستایی، تحقیقات کمی انجام شده و یا نتایج متناقضی گزارش شده است (ایبانسکا، استولریو، مانتانو و لت^۸، ۲۰۱۸). در ایران، گردشگری از دهه دوم قرن حاضر وارد برنامه‌های عمرانی گردید (مدرسی، ۱۳۷۸، ص ۳۵؛ به نقل از مهدوی، ۱۳۸۵، ۵۵). هدف مقاله حاضر، بررسی ظرفیتهای گردشگری روستایی در توسعه پایدار روستای میرآباد از توابع دهستان هق، بخش نالوس و

1- report Our Common Future

2- Eusébio, Kastenzholz, Breda

3- Van der Voorn & Popov

4- Kaseh Gar Mohammadi, Hashemi

5- United Nations Conference on Trade and Development

6- Stukalo

7- Zoto, Qirici & Polena

8- Ibanescu, Stoleriu, Munteanu and Iat

شهرستان اشنویه (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰، ۵۳) می‌باشد که شیوه‌های معیشتی رایج در آن (دامداری و کشاورزی)، به طور چشمگیری به منابع طبیعی و آب وابسته است. روستای میرآباد در حوزه آبخیز دریاچه ارومیه قرار داشته و ایجاد معیشت جایگزین و کاهش وابستگی به آب در اقتصادی مبتنی بر کشاورزی و دامداری آن، می‌تواند گامی اساسی در احیای دریاچه ارومیه باشد. بنابراین، سوال اساسی تحقیق حاضر این است که منطقه مورد مطالعه، از چه ظرفیت‌ها و پتانسیل‌هایی برای توسعه گردشگری روستایی با توجه به اهداف توسعه پایدار برخوردار است؟ استراتژی‌های متناسب با این ظرفیت‌ها کدام است؟

مبانی نظری

بطور کلی سه دیدگاه در زمینه پیوند بین گردشگری روستایی و توسعه وجود دارد: گردشگری روستایی به عنوان راهبردی برای توسعه روستایی؛ گردشگری روستایی به عنوان یک سیاست بازساخت سکونت‌گاه‌های روستایی و گردشگری، ابزاری برای توسعه پایدار روستایی (گردشگری روستایی پایدار).

رهیافت اول، با توجه به سطوح وسیع فقر، سطوح کم فعالیت‌های اقتصادی غیرزراعی، توسعه اندک زیرساخت‌ها، کاهش جمعیت نواحی روستایی، به دنبال توسعه اقتصاد غیرزراعی و ایجاد فعالیت‌های مکمل با توجه به منابع طبیعی و انسانی آن است. استوارت و گانون، از صاحب نظران این دیدگاه، معتقدند، توریسم می‌تواند عامل توسعه روستایی بوده و در جلوگیری از روند تخلیه روستاها و افول کشاورزی مفید باشد (افتخاری و قادری، ۱۳۸۱، ۱۳۰). بازساخت، تغییر کیفی از یک وضعیت یا الگوی سازمانی، به وضع دیگری می‌باشد. تلاش رهیافت دوم، با توجه به اوضاع وخیم نواحی روستایی اروپای شرقی و علاقه و تمایل غیرمنتظره گردشگران غربی به مسافرت، بازسازی اقتصاد روستایی اروپای شرقی است. برنامه «لیدر» در اتحادیه اروپا نیز، در این راستا قرار دارد. رید و همکارانش از صاحب نظران این دیدگاه می‌باشند (مهدوی، ۱۳۸۲، ۸۵). توریسم پایدار، رابطه مثلث‌وار میان جامعه میزبان، جامعه میهمان و گردشگری را برقرار ساخته است. این رویکرد، دارای سه بعد است: بعد اقتصادی که بر اهمیت اقتصاد محلی و منطقه‌ای تاکید می‌کند، بعد دوم که به اکولوژی مربوط است و روش آن، حرکت از تخریب به سوی حفاظت می‌باشد و در بعد سوم، به ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی مربوط است که از حفظ تا تغییر وضع موجود در نوسان است (قادری، ۱۳۸۳، ۱۳۲-۱۳۳).

تامل بر رویکردهای نظری مذکور، نشان می‌دهد تمرکز رویکرد اول، بیشتر بر بعد اقتصادی بوده، که در سیاست بازساخت، نگاه بازاری به گردشگری و فرآورده‌های آن حاکم گردیده و نشانه

آن توسعه گردشگری انبوه می‌باشد. پیدایش بحران‌های اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی ناشی از گردشگری انبوه حاصل از نگاه‌های ناپایدار پیشین، باعث ایجاد تحولی مفهومی و نظری عمیق در رویکردهای نظری سابق شده و شکل‌گیری رهیافت گردشگری پایدار روستایی، نتیجه آن بود.

پیشینه تجربی

مهمترین تاثیر منفی گردشگری روستایی در مطالعات داخلی، آسیب‌های زیست محیطی بوده و موارد دیگر شامل: تصرف منابع، تخریب طبیعت، آلودگی، آثار ناچیز اقتصادی، تغییر ارزش‌ها و فرهنگ بومی ذکر گردیده است (نجرزاده، نعمت الهی و بلوچی، ۱۳۹۶؛ محمدی و همکاران، ۱۳۹۷؛ فیروزآبادی و قاسمی، ۱۳۸۹؛ رنجبریان و زاهدی، ۱۳۸۸؛ بخشی‌زاده، ۱۳۸۷). بهبود وضعیت اقتصادی منطقه، رونق صنعت و خدمات، بهبود تغذیه و بهداشت، افزایش دارایی‌های فیزیکی، افزایش قدرت تصمیم‌سازی از جمله آثار مثبت گردشگری ذکر گردیده است (نصیری مقدم و خوش‌سیما، بی‌تا، محمدی و همکاران، ۱۳۹۷؛ مهدوی و همکاران، ۱۳۸۷).

براساس مطالعات خارجی، پیوند بین گردشگری و توسعه، خودبخودی نبوده، تلاش برای به حداقل رساندن اثرات منفی گردشگری بر میراث فرهنگی و طبیعی، چالش بسیاری از کشورهای در حال توسعه است (کنفرانس تجارت و توسعه ملل متحد^۱، ۲۰۱۳، ۱۲). آثار گونه‌های پایدار گردشگری چون گردشگری روستایی شامل: تنوع بخشی معیشتی، رشد اشتغال، تولید محصولات و صنایع محلی، بهبود خدمات عمومی و ... (خارتیشویلی^۲ و همکاران، ۲۰۱۹؛ ایبانسکا، استولریو، مانتانو و لت^۳، ۲۰۱۸؛ روس و آلفیر^۴، ۲۰۱۳؛ زوتو، کریس و پولنا^۵، ۲۰۱۳، ۲۱۲؛ ایرشاد^۶، ۲۰۱۰) ذکر شده است. گردشگری روستایی همیشه آثار یکنواختی نداشته، پایداری در همه ابعاد حاصل نمی‌شود (ایوسیبو، کستنهلز و بردا، ۲۰۱۹، کانتار و سورزنجک^۷، ۲۰۱۷؛ هرل^۸، ۲۰۰۴، باتلر و کلارک^۹، ۱۹۹۲).

1- United Nations Conference on Trade and Development

2- Khartishvili

3- Ibanescu, Stoleriu, Munteanu & Iat

4- Ruoss & Alfare

5- Zoto, Qirici & Polena

6- Ilrrshad

7- KAantar & Svrznjak

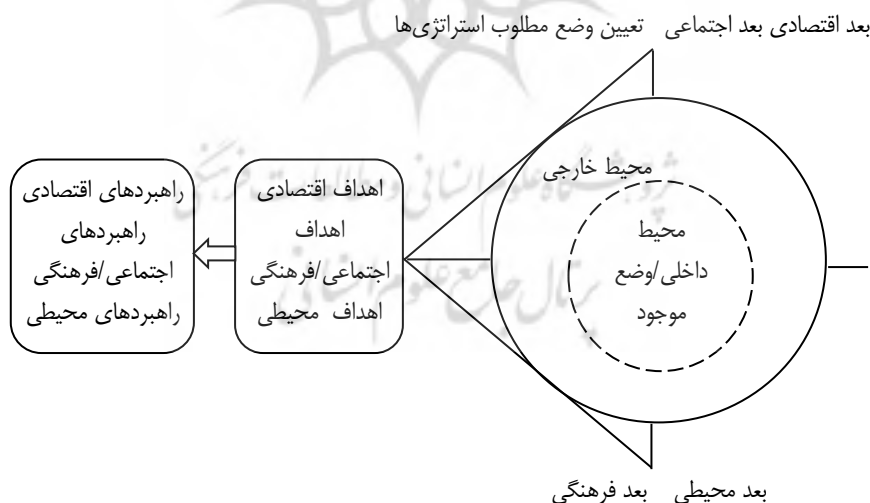
8- Harrill

9- Butler & Clark

ادغام، رضایت و مشارکت اجتماع محلی در برنامه ریزی توسعه گردشگری، (رنگوس، برامن و پاتوسنیک^۱، ۲۰۱۷؛ جان، رامایاه و هیو^۲، ۲۰۱۴؛ فی، درگ و ویتفورد^۳، ۲۰۱۴)، و رضایت گردشگران از امنیت، زیرساخت‌های گردشگری، قیمت خدمات و ... بر نتایج حاصل موثر است (تان لانگ و ان جی یین^۴، ۲۰۱۸). گردشگری به دلیل عدم وجود زیرساخت‌های کافی برای پشتیبانی از بازدید کنندگان در طول سال در روستاها، مزایای بالقوه محدودی برای این جوامع دارند (ایرشاد^۵، ۲۰۱۰).

ایجاد استراتژی‌های موفق در توسعه گردشگری برای جوامع در حال توسعه، به تفکر سیستمی و مرور ارزش‌های گردشگری و موانع ساختاری در استفاده کامل از ظرفیت‌های آن وابسته است (سانر، یو و فیلادورو^۶، ۲۰۱۵). بنابراین، در این مطالعه، از رهیافت گردشگری پایدار روستایی به روش برنامه‌ریزی استراتژیک استفاده گردید. شکل ۱، مدل نظری استفاده شده در این پژوهش را نشان می‌دهد.

شکل شماره ۱: مدل توسعه پایدار گردشگری روستایی به روش برنامه ریزی استراتژیک (SWOT): شناخت سیستمی عوامل و فرآیندهای موثر بر گردشگری روستایی

- 1- Rangus, Brumen & Potočnik Topler
- 2- Chiun, Ramayah, & Hui
- 3- Phi, Dredge, & Whitford
- 4- Thanh Long and Nguyen
- 5- Ilrrshad
- 6- Raymond Saner, Lichia Yiu & Lichia Yiu

روش‌شناسی

شناسایی قوت‌ها، ضعف‌ها و تهدیدهای توسعه گردشگری پایدار روستایی در منطقه، به صورت اکتشافی، با کاربرد تکنیک‌های مصاحبه، مشاهده و تجزیه تحلیل ثانویه از روش‌های ارزیابی سریع روستایی (RRA) و ارزیابی مشارکتی روستایی (PRA) صورت گرفت. سپس از مدل (SWOT) که ابزاری برای تجزیه تحلیل و کنار هم قرار دادن یافته‌های تحلیل فشارهای خارجی و قابلیت‌های داخلی سیستم است، استفاده شد. از نرم افزار SPSS برای تحلیل عاملی (تفکیک عامل‌های اقتصادی، اجتماعی و محیطی) و محاسبه مجموع و میانگین وزنی عامل‌ها استفاده شد.

جمعیت مورد مطالعه در این بررسی، شامل ساکنان، کارشناسان و گردشگران روستای میرآباد از روستاهای شهرستان اشنویه است. در این روستا، از زنان و مردان ۲۰ تا ۶۰ ساله مصاحبه به عمل آمد. روش نمونه‌گیری، نمونه‌گیری تصادفی ساده بوده و حجم نمونه ۱۳۵ مورد برآورد گردید. با ۱۵ مصاحبه فردی و گروهی (مجموعاً ۴۳ نفر) داده‌ها به حد اشباع رسید.

برای دسته‌بندی عامل‌ها در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و محیطی تحلیل عاملی انجام شده و ضریب آلفای عامل‌های هر بعد، محاسبه شد. معمولاً KMO بالای ۰/۵ قابل قبول است. سطح معنی‌داری آزمون بارتلت کمتر ۰/۰۱ بوده و فرض واحد بودن ماتریس همبستگی رد شده است که نشان می‌دهد بین گویه‌ها همبستگی وجود دارد. بررسی ضرایب پایایی نیز نشان می‌دهد گویه‌ها از سازگاری درونی مناسبی برخوردارند (۰/۷۰۰).

یافته‌های پژوهش

هدف برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه گردشگری روستایی در مقاله حاضر، نیل به توسعه پایدار از طریق توسعه گردشگری پایدار روستایی است که مستلزم تعیین اهداف توسعه پایدار، شناسایی وضع موجود گردشگری روستایی، تحلیل فاصله گردشگری روستایی در منطقه با اهداف توسعه پایدار و تدوین استراتژی‌های مطلوب جهت کاستن فاصله بین وضع موجود و وضع مطلوب می‌باشد. برنامه‌ریزی استراتژیک، به روش مدل هاروارد یا مدل SWOT عملیاتی شده و در ابتدا، برای ایجاد توازن بین اهداف اقتصادی، اجتماعی و محیطی (وضعیت مطلوب در گردشگری پایدار)، به شناسایی وضع موجود پرداخته شده است.

یافته‌های کیفی

شناسایی وضع موجود

• جاذبه‌های روستای میرآباد

روستای میرآباد با نام محلی میرآوه، از جاذبه‌های بالقوه مطلوبی در زمینه گردشگری برخوردار است. از جمله چشمه عین الوم، جنگل میرآباد، پارک جنگلی قلاتوک، کتیبه کلاشین، قلعه قلاتگه، قبرستان مارابراهیم و ...

در سال جاری، ۲ میلیارد و ۹۰۰ میلیون ریال برای سامان دهی سایت گردشگری میرآباد اختصاص یافته است.^۱

• ویژگی‌های اقتصادی منطقه، منابع معیشتی، اشتغال و سرمایه‌گذاری

روستای میرآباد از جمله ۳۶ روستای قرار گرفته در حوزه آبریز دریاچه ارومیه می‌باشد. معیشت‌های جایگزین کشاورزی و دامداری می‌تواند به مدیریت بهینه مصرف آب و فرآیند احیای دریاچه ارومیه کمک کند. یکی از اهداف گردشگری پایدار روستایی نیز، ایجاد اشتغال پایدار و تنوع در معیشت ساکنان محلی است. به ویژه که در منطقه مورد مطالعه، فعالیت اصلی مردم دامداری و کشاورزی بوده، آب و خاک را به شدت تحت الشعاع قرار داده است. اما گردشگری حاضر در منطقه، این هدف را تامین نمی‌نماید. بهای بالای گوشت و علوفه رایگان مراتع وسیع، گله داری را به فعالیتی پرسود تبدیل کرده است. گردشگری از دید افراد محلی در فعالیت اصلی ساکنان مزاحمت ایجاد می‌نماید.

از ۱۰۹۳ نفر جمعیت این روستا که ۷۳۶ نفر در محدوده سنی ۶۴-۱۵ قرار دارند، ۲۹۴ نفر شاغل و تنها ۱۲ نفر بیکار می‌باشند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰، ۵۳). با توجه به مرزی بودن روستای میرآباد، قاچاق و کولبری نیز از جمله فعالیت‌های ساکنین آن می‌باشد. بخش خدمات مرتبط با گردشگری بنا بر عدم آگاهی و تمایل ساکنین محلی، شکل نگرفته است. شیوه‌های معیشتی نامناسب موجود، با اهداف توسعه پایدار ناسازگار می‌باشد.

• سیمای اجتماعی منطقه

توسعه سرمایه سرانه (شامل سرمایه فیزیکی، طبیعی، انسانی و اجتماعی)، لازمه تحقق توسعه پایدار است. تقریباً نیمی از جمعیت روستا (۵۹۸ نفر) باسواد می‌باشند که از این میان ۲۱۴ نفر زن

۱- رئیس اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری اشنویه

و ۳۸۴ نفر مرد می‌باشند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰، ۵۳). متاسفانه باسوادى نسبی اهالی، مانع رفتارها و بینش‌های متضاد با اهداف توسعه پایدار نگردیده است. مراتع و عرصه جنگلی از سوی اهالی به طور گسترده‌ای تخریب و با تراشیدن کف جنگل، تبدیل به باغ، خانه و ملک شخصی شده، اهالی با آبیاری و خيساندن راه‌ها، باعث ایجاد تنش بین خود و گردشگران شده‌اند.

چند دوره آموزشی ترویجی با عنوان حفاظت و احیا منابع طبیعی و نیز طرح ظرفیت سازی در خصوص معیشت‌های جایگزین کشاورزی و توسعه مشاغل خانگی در ۳۶ روستای حوزه آبریز دریاچه ارومیه اجرا شده است^۱. اما متاسفانه این طرح‌ها، توان انگیزه بخشی و اثر بخشی لازم را نداشته و با مشارکت عملی اهالی همراه نمی‌شود. بی‌اعتمادی دو سویه، مانع اساسی پیش روی توسعه منطقه است. چرا که در افزایش سرمایه سرانه که پیش نیاز توسعه پایدار است، سرمایه هدف و کیفی به نام "سرمایه اجتماعی" وجود دارد که اعتماد و مشارکت از مهم‌ترین شاخص‌های آن است. هر ساله درگیری‌های مسلحانه بین گروهک‌های غیرقانونی و نیروهای امنیتی داخلی تلفاتی از دو طرف می‌گیرد. عمده ساکنین روستای میرآباد از ایل زرزا بوده، هر چند امروزه تا حدودی بافت عشیرتی خود را از دست داده‌اند، اما درون گروهی بالای خود را حفظ کرده‌اند.

سیمای اکولوژیکی - کالبدی

توسعه سرمایه فیزیکی و زیرساخت‌های مورد نیاز منطقه‌ای از اهداف توسعه پایدار است. پدیده منطقه محروم و عدم تعادل موجود در منطقه از چشم‌انداز توسعه پایدار را می‌توان ناشی از تمرکز بیش از حد امکانات زیرساختی و سرمایه‌گذاری در برخی مناطق و بی‌بهره و یا کم بهره ماندن مناطق دیگر برشمرد. ایجاد و تقویت استحکامات مرزی و حفاظت بیشتر نسبت به گذشته، باعث حضور گردشگران در منطقه و توجه بیشتر مسئولین به توسعه زیرساخت‌های گردشگری روستایی در روستای میرآباد شده اما امکانات ایجاد شده کافی نیست. جاده‌های نامناسب، نبود مسافرخانه، فروشگاه، پاسگاه نیروی انتظامی، طرح هادی نیمه تمام، نبود آب شرب و گاز برای بیش از نیمی از اهالی، فقدان اینترنت و ... از جمله مشکلات این روستا است.

مساحت زمین‌های کشاورزی این روستا ۵۰۰ هکتار است که غالباً به باغات سیب، گیلاس و گردو اختصاص یافته است. همچنین، ۶ هزار هکتار مرتع بیلاقی، ۱۲۰۰ هکتار مرتع روستایی و حدود ۳۰۰ هکتار جنگل، وسعت کلی منابع طبیعی می‌باشد. این منابع، در اثر تغییرات اکولوژیکی، بالا رفتن غلظت و شوری دریاچه، دخالت و بهره برداری‌های بی‌رویه انسانی و نیز رفتارهای غیرمسئولانه گردشگران در معرض تهدید قرار دارد.

۱- معاون آموزشی جهاددانشگاهی آذربایجان غربی

تحلیل استراتژیک توسعه گردشگری پایدار روستایی

امکان‌سنجی توسعه گردشگری پایدار روستایی، با بررسی محیط داخلی و خارجی برای استخراج و طبقه‌بندی نقاط ضعف، قوت، فرصت‌ها و تهدیدهای توسعه گردشگری پایدار روستایی در منطقه صورت گرفته و در پرسشنامه مقدماتی گنجانده شد.

• عوامل داخلی موثر بر گردشگری پایدار روستایی در منطقه مورد مطالعه

عوامل مساعد و بازدارنده (مربوط به حال حاضر) یا نقاط ضعف و قوت در توسعه گردشگری پایدار روستایی در منطقه به شرح جدول زیر شناسایی و طبقه‌بندی گردید:

جدول شماره ۳: نقاط قوت در توسعه گردشگری پایدار روستایی

اقتصادی	ارزش بالای اقتصادی جنگل‌ها و مراتع ≠ رونق بازار میوه‌های جنگلی ≠ وجود بازارچه‌های مرزی نزدیک به محل ≠
اجتماعی-فرهنگی	باسوادی نسبی اهالی ≠ وجود جاذبه‌های تاریخی ≠ جاذبه‌های گردشگری فرهنگی ≠ علاقتمندی اهالی به روستا ≠
کالبدی-اکولوژیکی	وجود چشم‌اندازهای زیبای طبیعی ≠ ایجاد برخی امکانات رفاهی ≠

جدول شماره ۴: نقاط ضعف در توسعه گردشگری پایدار روستایی

اقتصادی	غلبه معیشت‌های ناپایدار ≠ هزینه‌های پایین گله‌داری بعلت وجود مراتع پر علوفه و رایگان ≠ عدم آشنایی جامعه محلی با مهارت‌های جدید ≠
اجتماعی، فرهنگی	محافظه‌کاری و عدم پذیرش فرصت‌های جدید ≠ عدم آشنایی مردم با نحوه برخورد با گردشگران و پتانسیل‌های گردشگری ≠ بی‌اعتمادی اهالی محلی به نهادها و نمایندگان دولتی ≠ فقدان تشکل‌های مردمی موثر ≠ عدم آشنایی و توجه اهالی به فلسفه توسعه پایدار ≠ ناچیز بودن آمادگی ذهنی و علاقه به مشارکت اجتماعی ≠ درون‌گرویی قابل ملاحظه ≠
کالبدی، اکولوژیکی	فقدان امکانات رفاهی مناسب ≠ بهره‌برداری ناپایدار از آب و خاک ≠ بهداشت نامناسب و نبود سیستم دفع زباله ≠ نامناسب بودن جاده‌ها ≠ نبود پاسگاه نیروی انتظامی ≠ تصرف اراضی و منابع طبیعی توسط اهالی ≠

• عوامل موثر خارجی بر توسعه گردشگری پایدار روستایی در منطقه

مجموعه فرصت‌ها و تهدیدهای گردشگری به شرح زیر دسته‌بندی شد:

جدول شماره ۵: فرصت‌های توسعه گردشگری پایدار روستایی

اقتصادی	≠ افزایش توجه به سرمایه‌گذاری در توسعه گردشگری روستایی
	≠ اجرای طرح‌های معیشتی جایگزین در حوزه آبریز دریاچه ارومیه
اجتماعی، فرهنگی	≠ طراحی و اجرای دوره‌های آموزشی، ترویجی
	≠ انسجام درونی بین اهالی،
کالبدی، الکترونیکی	≠ ثبت میرآباد به عنوان روستای هدف گردشگری
	≠ تقویت استحکامات مرزی

جدول شماره ۶: تهدیدهای توسعه گردشگری پایدار روستایی

اقتصادی	≠ افزایش بهای گوشت و افزایش کمی تعداد دام
	≠ گره خوردن سرمایه‌گذاری در نواحی مرزی به مسائل امنیتی
	≠ بیکاری و رکود بخش صنعت و خدمات
اجتماعی، فرهنگی	≠ سوگیری قومیتی بین اقوام
	≠ حضور گروهک‌های مسلح غیرقانونی و درگیری‌های مسلحانه
	≠ انتصاب مسئولین پراساس رابطه
	≠ وجود تبعیض و نابرابری منطقه‌ای
	≠ موقت و ناکافی بودن برنامه‌های آموزشی و ترویجی
	≠ وجود احساس ناامنی در بین گردشگران
	≠ بی‌توجهی به رفتارهای خلاف قانون در خصوص منابع طبیعی
	≠ نبود نیروی انسانی متخصص متناسب با حوزه خدمات و گردشگری
کالبدی، الکترونیکی	≠ تغییرات اقلیمی
	≠ انباشت زباله گردشگران

تحلیل نقاط قوت، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای توسعه گردشگری پایدار روستایی

در مجموع ۱۵ نقطه قوت و فرصت به عنوان مزیت‌ها و ۲۹ نقطه ضعف و تهدید به عنوان محدودیت‌ها و تنگناهای پیش رو در توسعه گردشگری پایدار روستایی در منطقه شناسایی شد. برای هر عامل دامنه‌ای از ۱ تا ۶ در نظر گرفته شد که ۱ به معنای نداشتن اهمیت، تا ۶ به معنای اهمیت خیلی زیاد عامل در توسعه گردشگری پایدار روستایی در منطقه می‌باشد. سپس با محاسبه مجموع و میانگین وزنی عامل‌ها، رتبه عامل‌ها در درون هر دسته مشخص شد.

جدول شماره ۷: ماتریس تحلیل SWOT (رتبه‌بندی نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها)

رتبه	میانگین وزن‌ها	مجموع وزن‌ها	تحلیل SWOT
نقاط قوت (S)			
۲	۴/۸۱	۶۴۴	S1= ارزش اقتصادی بالای حاصل از جنگل‌ها و آب معدنی
۹	۲/۱۸	۲۹۲	S2= بازار محصولات جنگلی
۶	۳/۶۰	۴۸۲	S3= وجود بازارچه‌های مرزی
۷	۳/۶۷	۴۵۱	S4= باسوادی نسبی اهالی
۳	۴/۶۰	۶۱۶	S5= وجود جاذبه‌های تاریخی
۸	۲/۷۷	۳۷۱	S6= جاذبه‌های گردشگری فرهنگی
۴	۴/۴۷	۵۹۸	S7= علاقمندی اهالی به روستا و نبود مهاجرت
۱	۴/۸۸	۶۵۳	S8= وجود جاذبه‌های طبیعی
۵	۴/۳۶	۵۸۴	S9= ایجاد امکانات رفاهی
نقاط ضعف (W)			
۱	۵/۲۰	۶۹۷	W1= غلبه معیشت‌های ناپایدار در منطقه
۳	۴/۶۰	۶۱۴	W2= هزینه‌های پایین گله داری
۲	۴/۸۱	۶۴۴	W3= محافظه کاری
۱۶	۲	۲۶۸	W4= ناآشنایی به مهارت‌های جدید
۱۳	۲/۷۷	۳۷۵	W5= عدم آشنایی مردم با نحوه برخورد با گردشگران و ...
۶	۴/۲۸	۵۷۳	W6= بی‌اعتمادی
۵	۴/۴۳	۵۹۳	W7= فقدان تشکلهای مردمی موثر
۸	۳/۷۰	۳۹۵	W8= عدم آشنایی و توجه به فلسفه توسعه پایدار
۱۰	۳/۶۰	۴۵۱	W9= ناچیز بودن آمادگی ذهنی و علاقه به مشارکت اجتماعی
۷	۳/۹۲	۵۲۵	W10= درون گروهی قابل ملاحظه
۱۲	۲/۹۷	۳۹۷	W11= نبود امکانات مناسب گردشگری
۱۴	۲/۶۰	۳۴۸	W12= بهره برداری ناپایدار از منابع
۱۵	۲/۱۸	۲۹۲	W13= بهداشت نامناسب و سیستم دفع زباله
۹	۳/۶۷	۴۸۳	W14= نامناسب بودن جاده‌ها
۱۱	۲/۹۷	۳۹۷	W15= نبود پاسگاه نیروی انتظامی
۴	۴/۵۶	۶۱۱	W16= تصرف اراضی توسط اهالی
فرصت‌ها (O)			
۳	۳/۲۶	۴۳۶	O1= افزایش توجه به سرمایه‌گذاری در توسعه گردشگری
۵	۲/۶۰	۳۴۸	O2= اجرای طرح‌های معیشتی جایگزین
۶	۲	۲۶۸	O3= طراحی و اجرای دوره‌های آموزشی

ادامه جدول شماره ۷:

رتبه	میانگین وزن‌ها	مجموع وزن‌ها	تحلیل SWOT
۴	۲/۷۷	۳۷۱	O4= پتانسیل انسجام درونی بین اهالی
۱	۴/۴۶	۵۹۷	O5= ثبت میرآباد به عنوان روستای هدف گردشگری
۲	۴/۳۶	۵۸۴	O6= تقویت استحکامات مرزی
تهدیدها (T)			
۷	۳/۶۷	۴۵۱	T1= افزایش بهای گوشت و رونق پرورش دام
۵	۴/۲۸	۵۷۳	T2= گره خوردن سرمایه‌گذاری در نواحی مرزی به مسائل امنیتی
۱۰	۳/۰۶	۴۱۰	T3= بیکاری و رکود بخش صنعت و خدمات
۸	۳/۲۶	۴۳۶	T4= سوگیری قومیتی بین اقوام ساکن منطقه
۱	۴/۶۰	۶۱۶	T5= حضور گروهک‌های مسلح غیرقانونی
۹	۳/۱۴	۴۲۰	T6= انتصاب مسئولین براساس رابطه
۲	۴/۵۲	۶۰۵	T7= وجود تبعیض و نابرابری منطقه‌ای
۱۲	۲/۱۸	۲۹۲	T8= موقت و ناکافی بودن برنامه‌های آموزشی
۳	۳/۶۴	۵۸۶	T9= وجود احساس ناامنی بین گردشگران
۴	۳/۳۸	۵۸۴	T10= عدم برخورد با رفتارهای خلاف قانون درباره منابع طبیعی
۱۳	۲/۰۳	۲۷۲	T11= نبود نیروی انسانی متخصص
۶	۳/۷۰	۴۹۵	T12= تغییرات اقلیمی
۱۱	۲/۹۷	۳۹۷	T13= انباشت زباله‌ها

تحلیل SWOT نشان می‌دهد، وجود چشم اندازهای طبیعی، ارزش اقتصادی بالای جنگل‌ها و آب‌های معدنی منطقه و وجود جاذبه‌های تاریخی، به ترتیب با میانگین وزنی ۴/۸۸، ۴/۸۱ و ۴/۶۰ به ترتیب مهم‌ترین نقاط قوت و غلبه معیشت‌های ناپایدار در منطقه، عدم پذیرش گردشگری و هزینه‌های پایین گله‌داری به ترتیب با میانگین وزنی ۵/۲۰، ۴/۸۱ و ۴/۶۰ مهم‌ترین نقاط ضعف در منطقه به شمار می‌رود. ثبت میرآباد به عنوان روستای هدف گردشگری، تقویت استحکامات مرزی و افزایش توجه به سرمایه‌گذاری در توسعه گردشگری به ترتیب با میانگین وزنی ۴/۴۶، ۴/۳۶ و ۴/۲۶ مهم‌ترین فرصت‌ها و حضور گروهک‌های مسلح غیرقانونی در محل، تبعیض و نابرابری منطقه‌ای و ریشه‌دار بودن احساس ناامنی در بین گردشگران به ترتیب با میانگین وزنی ۴/۶۰، ۴/۵۲ و ۳/۶۴ مهم‌ترین تهدیدهای توسعه گردشگری پایدار روستایی در منطقه مورد مطالعه شناسایی گردید.

نتیجه‌گیری

علی‌رغم تحولات مفهومی و نظری و چالش‌های بخش گردشگری روستایی مطرح در مطالعات تجربی، طرح‌های گردشگری موجود همچنان نامتوازن و ناپایدار است. گردشگری موجود در منطقه مورد مطالعه نیز، کاستی‌های مطرح شده در مطالعات تجربی را نشان می‌دهد. براساس مطالعه حاضر، گردشگری، خواسته جامعه محلی نبوده، جامعه محلی نسبت به مخاطرات شیوه معیشتی خود و نیز فرصت‌های گردشگری ناآگاه می‌باشند و این منطقه با تصویب دولت و نه براساس احساس نیاز جامعه محلی به عنوان مقصد گردشگری تعیین شده است. این یافته با گزارش کنفرانس تجارت و توسعه (۲۰۱۳)، همسو است که نشان دادند مقاصد گردشگری معمولاً با تصویب دولت و در جایی که این توسعه نه مورد تقاضا بوده و نه به نظر محلی معتبر، صورت گرفته است (کنفرانس تجارت و توسعه ملل متحد^۱، ۲۰۱۳، ۱۲). توسعه گردشگری بدون مشارکت جامعه محلی، نمی‌تواند اهداف توسعه پایدار را محقق سازد که این یافته نیز با نتایج رنگوس، برامن و پاتوسنیک^۲، ۲۰۱۷؛ همسو می‌باشد. توجه به ترکیب نیازها و ظرفیت‌های گردشگری با نیازها و ملاحظات منطقه‌ای، امری اساسی است.

مدل هروارد شامل چهار نوع استراتژی (استراتژی رقابتی / تهاجمی (SO)، استراتژی تنوع (ST)، استراتژی بازنگری (WO)، استراتژی تدافعی (WT) و راهبردهای اقتصادی، اجتماعی و محیطی است که این استراتژی‌ها، برای اجتناب از تفصیل مطلب، ترکیب و در قالب پیشنهادی زیر ارائه شده است:

- آگاهی رسانی پیرامون پیامدهای تداوم معیشت‌های ناپایدار فعلی بر اقلیم و منابع اجتماع محلی؛
- ایجاد مشوق‌هایی برای راه اندازی کسب و کارهای متناسب با حوزه گردشگری؛
- جلب سرمایه‌گذار برای ایجاد کارگاه تولید آب معدنی و اشتغال زایی و تنوع بخشی از این طریق؛
- احیای گردشگری زراعی سابق در باغات گیلاس؛
- ایجاد پاسگاه انتظامی در محل جهت افزایش امنیت اماکن دوردست؛
- آموزش فلسفه توسعه پایدار از سطح ابتدایی و برگزاری کلاس‌های طبیعت جهت حساس‌سازی به نتایج معیشت‌های جاری؛

1- United Nations Conference on Trade and Development

2- Rangus, Brumen & Potočnik Topler

- تسهیل مشارکت اجتماع محلی در برنامه‌های توسعه گردشگری؛
- ایجاد کارگاه‌های فنی حرفه‌ای و آموزش فرصت‌های شغلی متناسب با حوزه گردشگری؛
- ایجاد کارگروه‌های استانی برای مقابله با بحران‌های اکولوژیکی با استفاده از توان ترویجی و مالی تمام ارگان‌های ذیربط برای آماده سازی اجتماعی محلی جهت تصحیح شیوه‌های کشاورزی و دامداری؛
- مقابله جدی با تصرف منابع طبیعی.

منابع

- احمدی، حمید و بیدالله خانی، آرش (۱۳۹۲) پساتوسعه گرایی و بازنمایی‌های انتقادی از گفتمان توسعه؛ رویکردی مردمی، *مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، سال پنجم، شماره سوم، صص ۶۳-۴۷.
- الوانی، سید مهدی، (۱۳۷۲) سازو کارهای لازم برای توسعه پایدار جهانگردی، در *خلاصه مقالات برگزیده دومین اجلاس جهانگردی فرهنگ و توسعه*، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- بخشی زاده، حسن (۱۳۸۷) *بررسی امکان برنامه ریزی گردشگری روستایی در روستاهای شهرستان اردبیل*، پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت توسعه، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- زاهدی، شمس السادات (۱۳۸۶) *توسعه پایدار*، چاپ اول، تهران: سمت.
- زاهدی، شمس السادات و نجفی، غلامعلی (۱۳۸۵) بسط مفهومی توسعه پایدار، *فصلنامه مدرس علوم انسانی*، دوره ۱۰، شماره ۴، صص ۷۶-۴۳.
- سرور، رحیم، محمدی حمیدی، سمیه و ویسیان، محمد، (۱۳۹۳) بررسی شاخص‌های توسعه در مناطق مرزی در راستای تحقق امنیت پایدار (مطالعه موردی شهرستان‌های مرزی استان آذربایجان غربی)، *پژوهشنامه جغرافیایی انتظامی*، شماره هفتم، سال دوم، صص ۲۵-۵۴.
- فرورنده دهکردی، لطفالله (۱۳۸۳) *مدیریت استراتژیک*، چاپ اول، تهران: دانشگاه پیام نور.
- فیروزآبادی، سیداحمد و قاسمی، معصومه (۱۳۹۸) مطالعه نقش گردشگری در توسعه پایدار روستایی: مطالعه موردی روستاهای حسنلو، بالیقچی، کوزه گران و شیخ معروف، *نامه علوم اجتماعی*، ۱۷ (۳۷)، صص ۱۱۴-۹۱.
- فیروززی، محمدعلی، امان‌پور، سعید و حصیری، آمنه (۱۳۹۵) بررسی نقش گردشگری در توسعه پایدار روستایی، نمونه موردی: بخش بردخون؛ شهرستان دیر، *فصل نامه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری چشم‌انداز زاگرس*، دوره هشتم، شماره ۲۷، صص ۱۴۰-۱۲۵.
- قادری، زاهد (۱۳۸۳) *اصول برنامه‌ریزی توسعه پایدار گردشگری روستایی*، چاپ دوم، تهران: انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهرداری‌ها.
- مهدوی، مسعود و همکاران (۱۳۸۷) اثرات گردشگری بر توسعه‌ی روستایی با نظرسنجی از روستاییان دره‌ی کن و سولقان، *فصلنامه‌ی روستا و توسعه*، سال ۱۱، شماره‌ی ۲.
- محمدی، سعدی، طلعتی، مرضیه، اسدی، سیوان و منوچهری، سوران (۱۳۹۷) تبیین اثرات گردشگری در تغییر سطح معیشت روستاهای کوهستانی، مطالعه موردی: دهستان اورامان - غرب استان کردستان، *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*، سال سی و سوم، شماره اول، صص ۲۰۸-۱۹۱.
- نجاززاده، محمد، نعمت‌الهی، مجید و بلوچی، حسین (۱۳۹۶) ارزیابی رابطه بین پایداری مناطق روستایی و توسعه گردشگری روستایی با تعدیل گری درک مردم بومی در روستای قلات شیراز، *جغرافیا و پایداری محیط*، سال هفتم، ماره ۲۴، صص ۱۱۵-۹۷.

- نصیری مقدم، منوچهر، خوش سیما، صدیقه (بی‌تا) گردشگری روستایی راهبردی برای توسعه پایدار روستایی در بخش خورگام شهرستان رودبار، *فصلنامه فضای گردشگری*، سال چهارم، شماره ۱۴، صص ۱۲-۱.
- Bâc, Dorin Paul (2014) The Emergence Of Sustainable Tourism – A Literature Review, *Quaestus Multidisciplinary Research Journal*, pp:131-140
- Baum, S (2011) The tourist potential of rural areas in Poland. *East. Eur. Countrys*, 17, pp: 107–135.
- Butler, R.; Clark, G (1992) Tourism in rural areas: Canada and the United Kingdom. In *Tourism in Rural Areas:Canada and the United Kingdom; CAB International: Wallingford, UK*, pp. 166–183.
- Chiun, L., Ramayah, T., & Hui, H. L. H. (2014) Rural communities perceptions and attitudes towards environment tourism development. *Journal of Sustainable Development*, 7(4), 179–197.
- Department of Economic and Social Affairs (2013), *Sustainable Development Challenges*, World Economic and Social Survey.
- Eusébio, Celeste; Kastenholz, Elisabeth; Breda, Zélia (2019) Tourism And Sustainable Development of Rural Destinations, *Revista Portuguesa de Estudos Regionais*, Associação Portuguesa para o Desenvolvimento Regional. pp: 14-21.
- Ibanescu Bogdan-Constant, Stoleriu Oana Mihaela , Munteanu Alina and Iat Corneliu (2018) The Impact of Tourism on Sustainable Development of Rural Areas: Evidence from Romania, *Sustainability*, 10, 3529, pp: 1-19.
- Irrshad, Humairra (2010) Rural Tourism – An Overview October, Rural Development Division, Government of Alberta, Agriculture and Rural Development, pp: 1-30
- Kantar, Sandra & Svrznjak, Kristina (2017) Development of Sustainable Rural Tourism, *The Central European Journal of Regional Development And Tourism* Vol. 9 Issue 1.
- Kaseh Gar Mohammadi, Shoaib & Hashemi, Yosef, (No date)Intelligent Making of Energy Efficiency in Future Housing with a Focus on Human, *Journal of Social Issues & Humanities*, pp:24-30.
- Khartishvili, Lela, Muhar, Andreas, Dax, Thomas and Khelashvili, Ioseb (2019) Rural Tourism in Georgia in Transition: Challenges for Regional Sustainability, *Sustainability*, pp: 1-20. www.mdpi.com/journal/sustainability
- Khoshnevis Yazdi, Soheila (2012) Sustainable Tourism, *American International Journal of Social Science* Vol. 1 No. 1. pp: 50-56.
- Phi, G., Dredge, D., & Whitford, M. (2014) Understanding conflicting perspectives in event planning and management using Q method. *Tourism Management*, 40. pp: 406– 415.

- Rangus, Marjetka, Brumen, Boštjan & Potočnik Topler, Jasna (2017) Sustainable Tourism Development in Rural Areas: The Role of Stakeholders, *Academica Turistica*, - Year 10, No. 2, pp: 167-173.
- Regmi, Niroj (2016) *Rural Tourism In Nepal: Development And Sustainability*, A Case Study of Parbat District, Nepal, Bachelor's Thesis, Centra University Of Applied Sciences, Degree Programme in Tourism, University of applied sciences.
- Ruoss, E. & Alfare, L. (2013) *Sustainable tourism as a driving force for cultural heritage sites development*: Planning, Managing and Monitoring Cultural Heritage Sites in South East Europe. Cherplan Report. Available: www.culturelink.org/publics/joint/tourism01/Jelincic_Urban_Tourism.pdf. Accessed: 15 November 2015.
- Saner, Raymond, Yiu, Lichia & Filadoro, Mario (2015) *Tourism Development in Least Developed Countries: Challenges and Opportunities*, Centre for Socio-Economic Development (CSEND), Switzerland: Published in Angelo A. Camillo (editor) "Handbook of Research on Global Hospitality and Tourism Management", IGI Global Publ., Hershey, Penn, chapt. 13, pp 234-261.
- STUKALO, Nataliia V. KRASNIKOVA, Nataliya A. KRUPSKYI, Oleksandr P. REDKO, Viktoriia Y (2018) Fostering Sustainable Tourism in Global Economy, *ESPACIOS*, No: 42, Vol. 39, pp: 27-37.
- Thanh Long, Nguyen and Nguyen, Thanh-Lam (2018) Sustainable Development of Rural Tourism in An Giang Province, Vietnam, *Sustainability*, pp: 1-20 www.mdpi.com/journal/sustainability
- United Nations Conference on Trade and Development (2013) *Expert Meeting on Tourism's Contribution to Sustainable Development*, Geneva, 14–15, pp: 1-20.
- Van der Voorn, Tom & Popon, Vladimir (2013) *UN World Economic and Social Survey, Sustainable Development Challenges*, New York: United Nations.
- WTTC (2019) *Travel & tourism – economic impact 2019 World*, <http://www.wttc.org>
- ZOTO, Stela, Qirici, Elena & Polena, Esmerelda (2013) Agrotourism - A Sustainable Development for Rural Area of Korca, *European Academic Research*, VOL. I, ISSUE 2, pp: 209- 223, www.euacademic.org.